

# PARTIER OCH FOLKRÖRELSE

»PARTI AR FRIA staters liv», heter det i en under Sveriges första parlamentariska period, den s. k. frihetstiden (1719—1772) utkommen dikt, vari dåtidens politiska ordning försvaras. Redan under denna tid fanns i Sverige ett utvecklat partiväsen; två riktningar, kallade hattar och mössor, stredo om makten och sutto omväxlande vid styret. Dessa partier voro likväl utpräglade riksdagspartier, d. v. s. de organiserades väsentligen såsom fraktioner inom riksdagen, och skilde sig därigenom från vad man brukar kalla rikspartier, som äga en hela landet omfattande organisation och i första rummet inrikta sig på agitation bland väljarna. Med frihetstidens slut och införande av ett kungligt envælde försvann detta partiväsen. Under det nya statsskicket av år 1809 framträdde skilda fraktioner inom riksdagen, men fastare partibildningar kommo icke på länge till stånd. Då tvåkammarssystemet avlöste ständsriksdagen genom 1865—1866 års riksdagsordning blevo förutsättningarna för uppkomsten av ett partiväsen mera gynnsamma. Redan vid den första tvåkammarriksdagen 1867 bildades också i andra kammaren ett parti, lantmannapartiet, som företrädde bondemajoriteten i denna kammare och under de närmast följande årtiondena var det ojämförligt starkaste partiet i representationen. Även detta parti var emellertid i huvudsak ett riksdagsparti och gjorde sig föga gällande vid valen; bönderna utsågo, utan att i högre grad påverkas av politiska överväganden, betrodda män inom sin egen krets till representanter, och dessa sammanslöt sig först i riksdagen till ett parti. Det moderna partiväsendet med dess fasta organisation och dess hela landet omfattande propagandaapparat vann insteg först i samband med den sociala omvandling, som i slutet av 1800-talet ledde till nya problemställningar och nya reformkrav inom politiken.

Såsom det första partiet av detta snitt kan man beteckna det socialdemokratiska partiet, som bildades redan år 1889. Partiet

inriktade sig på en allmän folklig agitation och utgick från ett i detalj utformat program; regelbundet sammanträdande partikongresser fastställde grundlinjerna för partiets politik och åt en av kongressen vald partistyrelse anförtröddes den omedelbara ledningen. Det dröjde ett par årtionden innan socialdemokratien blev en politisk faktor av större betydelse. Då partiet bildades var den svenska arbetarklassen endast en ringa del av befolkningen, blott en obetydlig del av denna arbetarklass anslöt sig till partiet, och den census, som gällde vid val till andra kammaren, uteslöt flertalet arbetare från rösträtt. Hjalmar Branting, som år 1896 invaldes i andra kammaren såsom partiets representant, var under åtskilliga år riksdagens ende socialdemokrat. Det socialdemokratiska partiet var till en början utpräglat marxistiskt, det hämtade teorier och program från det tyska broderpartiet. En social omvälvning efter Marx' mönster med generell socialisering av produktionsmedlen var det allt överskuggande målet. Men för att vinna politisk maktställning måste partiet söka ändra den författningspolitiska organisationen. Det upptog därför såsom aktuellt arbetsprogram i första rummet kravet på allmän rösträtt och överhuvud fullständig demokratisering av statsskicket. I praktiken blev partiet på detta sätt i första rummet ett rösträttsparti, även om demokratien betraktades mera som ett medel att nå makten än som ett mål av självständigt värde.

Vid sekelskiftet framträdde ett annat modernt riksparti, det liberala samlingspartiet, som vid sin sida hade en särskild valorganisation, frisinna landsföreningen. Med partiet röstade en mycket stor del av de fattigare bönderna och därjämte stora grupper inom medelklassen, särskilt bland de frikyrkliga och nykterhetsvännerna; till den ledande falangen inom partiet hörde många intellektuella, i synnerhet representanter för de fria yrkena, såsom advokater och journalister. Partiet krävde sociala reformer, uppluckring av sambandet mellan stat och kyrka, åtgärder i nykterhetens intresse och andra väsentliga, men icke omvälvande förändringar; liksom det socialdemokratiska partiet ställde man en författningsrevision i demokratisk riktning i första rummet. Karl Staaff, som under många år intill sin död (1915) var partiets ledare, påverkades starkt av engelsk parlamentarisk doktrin och såg

i en efter dess mönster uppbyggd konstitutionell ordning det väsentliga målet. Redan efter 1902 års val räknade partiet över hundra medlemmar i andra kammaren, medan det i första kammaren på grund av den av inkomst och förmögenhet graderade rösträtt, som låg til grund för denna kammares sammansättning, länge var svagt företrätt. Under tjugo år representerade liberalismen den segrande linjen — en moderat, demokratisk reformlinje — i svensk politik.

Som vanligt organiserade sig de konservativa först då reformvännerna hotade deras traditionella maktställning. I olika etapper bildades ett konservativt parti — i regel kallat högern — som visserligen i likhet med den engelska konservatismen var benäget för anpassning och uppgörelser, men som i väsentliga punkter motsatte sig de radikala kraven. En fullständig demokratisering skulle, fruktade man, leda till undertryckande av de socialt, ekonomiskt och kulturellt högtstående minoriteterna genom nivellering och socialisering. Partiet höll fast vid de traditionella institutionerna, såsom monarkien och statskyrkan. Som dess positiva uppgift uppfattades alltmåra medvetet ett stärkande av det nationella försvaret; oro för en kommande internationell konflikt präglade under årtiondet före det första världskriget de konservativas politik. En stor del av bondeklassen hörde till högern, som därjämte var överklassens — byråkratiens, företagarnas, affärsvärldens och över huvud de bildades och besuttnas — parti. Medan högern var i minoritet i andra kammaren, ägde den intill demokratiens fullständiga genomförande en dominerande ställning i den första. Monarkens uppträdande vid vissa tillfällen före parlamentarismens erkännande visade att han, särskilt i försvarsfrågan, sympatiserade med de av högern förfäktade idéerna.

Den nu antydda partipolitiska situationen utgör bakgrunden till den svenska politiken före den fullständiga demokratiseringen. I det hela samverkade liberaler och socialdemokrater, gemensamt kallade vänstern, för att genomdriva sina författningspolitiska mål. Genom att arbetarklassen växte i styrka och inlemmades i en med partiet samarbetande fackföreningsorganisation blev socialdemokratien allt starkare; sedan hösten 1914 är partiet landets största. Med den ökade anslutningen och den stärkta maktställ-

ningen mildrades partiets radikalism, socialiseringsfrågan bortskymdes av socialpolitiken, den ursprungliga marxismen vek tillbaka för en föga doktrinär socialreformism. Liberalerna, som efter 1911 successivt gingo tillbaka, bevarade på grund av sin mellanställning ett utslagsgivande inflytande. Under åren före världskriget voro de partipolitiska motsättningarna synnerligen skarpa. De koncentrerades till författnings- och försvarsfrågorna. Inom socialdemokratien hade en mot allt försvar fientlig riktning starkt inflytande; man hävdade att partiet i varje fall icke kunde starkt engagera sig för det nationella försvaret, förrän fullständig demokrati och omfattande sociala reformer genomförts. På högerhåll åter betraktades en genomförd demokrati som destruktiv både för den nationella självständigheten och den sociala ordningen; med en sådan demokrati skulle, befarade man, följa försvarets nedskrivning eller avskaffande och en för produktionens höjande farlig social politik. Det kunde vid denna tid synas, som om den svenska politiken kommit in i en återvändsgränd; de båda stora flygelpartierna tycktes sakna den gemensamhet i grundläggande värderingar som en framgångsrik uppgörelsepolitik kräver.

Såsom i en föregående uppsats nämnts avvecklades den författningspolitiska konflikten i två etapper. Författningsrevisionen 1907—1909 medförde att vänstern blev härskande i andra kammaren, medan högern bevarade sin maktställning i den första. Omedelbart efter världskrigets slut och i nära samband med dess utgång kom den andra etappen. Ministären Edén, som bildats efter nyval till andra kammaren 1917, och som bestod av såväl liberaler som socialdemokrater, föreslog och genomdrev i december 1918 ett principbeslut, som innebar den parlamentariska demokratins totala seger. Att högerpartiet, inom vilket starka sympatier för centralmakterna varit rådande, gav efter, berodde utan tvivel på den väldiga stimulans av den demokratiska riktningen som ententens seger innebar; på vänsterhåll, och särskilt bland socialdemokraterna, hotades tämligen öppet med utomparlamentariska aktioner, därest icke högermajoriteten i första kammaren uppgav sitt motstånd.

Under åren kring det demokratiska genombrottet bildades flera nya politiska partier. Genom sammanslagning av flera bondeorga-



nisationer upprättades ett bondeförbund, som arbetade för höjda spannmålstullar och andra reformer, vilka ansågos förmånliga för bondeklassen. Detta förbund, som från början ställde sig på en demokratisk grund, har stundom samarbetat med andra borgerliga partier, stundom med socialdemokraterna; till en början ansågs bondeförbundet stå högern ganska nära, men det har genom ett visst motsatsförhållande till industriintressena intagit en bestämd särställning. Efter allt att döma består partiets väljarkår till större delen av bondegrupper, som tidigare varit anknutna till det liberala partiet. De liberala eller frisinna gruppernas tillbakagång fortsatte efter demokratiseringen. Sedan den parlamentariska demokratien och en rad därmed sammanknutna reformer genomförts, voro de liberala programpunkterna till stor del förbrukade; en del av väljarkåren gick över till de mera högerbetonade partierna, en annan till socialdemokraterna. År 1923 sprängdes partiet: majoriteten, som betecknade sig som frisinna, upptog kravet på allmänt rusdrycksförbud, medan minoriteten bildade ett liberalt parti som särskilt hävdade demokratiska och liberala idéer. Då partisprängningen skedde hade förbundsfrågan kommit att alltmer skjutas i bakgrunden. De liberala och frisinna partierna kunde därför ofta samarbeta, och deras sammanslagning år 1934 under beteckningen folkpartiet tedde sig som konsekvensen av en sedan flera år fortgående utveckling. Det socialdemokratiska partiet sprängdes redan år 1917, då en radikal minoritet, vänstersocialisterna, bildade ett självständigt, med den kommunistiska internationalen i viktiga hänseenden sympatiserande parti. En del vänstersocialister återgingo sedermera i olika etapper till socialdemokratien. År 1919 organiserades ett till tredje internationalen anslutet kommunistiskt parti; detta har vid flera tillfällen splittrats på grund av konflikter med partiledningen i Moskva. En rad olika med den italienska fascismen och den tyska nationalsocialismen sympatiserande riktningar ha framträtt, men de ha aldrig vunnit tillräcklig styrka för att erövra något mandat i representationen.

Partiernas styrka i riksdagen efter 1920 framgår av de tabeller, som i en föregående uppsats meddelats (sid. 26). Då proportionellt valsätt tillämpas motsvaras partiernas mandatsiffror i andra kamraren av deras styrka inom väljarkåren.

Det framgår av uppgifterna om representationens sammansättning, att de med skilda diktaturriktningar sympatiserande partier-na aldrig nått större betydelse i svensk politik. Lika viktigt är det att betona att de demokratiska grundsatserna vunnit allt större anslutning inom de stora partier som efter förra världskriget ständigt haft ledningen.

Högerpartiet hade godtagit den parlamentariska demokratien under trycket av det hotande inre läget, men utan övertygelse om det nya systemets fördelar. De ledande högermännen, såsom Ernst Trygger i första kammaren och Arvid Lindman i andra kammaren, hade i själva verket sedan lång tid tillbaka varit verksamma som motståndare till de demokratiska kraven. Det syntes omkring 1920 ovisst, om högern skulle omvandlas till ett principiellt demokratiskt parti eller om den skulle inrikta sig på generell oppositionspolitik. Det visade sig inom kort, att den förstnämnda linjen blev den segrande. Då den andra ministären Branting avgick på våren 1923 och regeringsuppdraget erbjöds åt Trygger, som särskilt effektivt bidragit till den avgångna ministärens störtande åtog sig Trygger uppdraget och bildade en regering, vars sammansättning och program uttryckte viljan till samarbete med andra riktningar inom parlamentarismens ram.

Under de följande åren blev högerns anslutning till demokratien alltmera öppen och allmän; man kritiserade icke sällan svagheter-na i det parlamentariska systemet, men denna kritik uppbars icke av någon ovilja mot demokratien eller något begär att avskaffa den. Det blev på högerhåll naturligt att tala om det bestående stats-skicket med välvillig tolerans, småningom med sympati och slutligen närmast med entusiasm. Det tedde sig orimligt att generellt opponera mot det statsskick, i vars tjänst man själv arbetade. Den förändrade inställning berodde jämväl på att de farhågor som man hyst för det nya systemets praktiska konsekvenser icke realiserades. Kraven på långtgående socialiseringsåtgärder skötes alltmera i bakgrunden. Vid behandlingen av försvarsfrågan förekommo visserligen under 1920-talet skarpa konflikter, men den rena avrustningslinjen blev aldrig aktuell inom representationen. Högern kunde konstatera att de syften, för vilka den främst arbeta-

de, kunde tillgodoses — om också icke i hela den omfattning man önskade — inom demokratiens ram.

En märklig, om än icke så påtaglig förändring av ställningstagandet till demokratin kännetecknar även det socialdemokratiska partiets utveckling. Demokratien hade tidigare av många uppfattats snarast som ett medel till den sociala omvälvningens genomförande; ofta hade man utgått från den marxistiska tankegången, att socialismen efter en period av opposition och kamp skulle erövrar makt, en total och stabil makt. Därmed hade följt obenägenhet att samverka med andra partier i regeringsställning och att bilda regering utan stöd av en absolut majoritet, användbar för förverkligande av väsentliga delar av programmet. Dessa synpunkter kunde, då socialdemokratien fick en betydande parlamentarisk position utan att vinna majoritet, icke upprätthållas. År 1917 drevs man till samregering med liberalerna för att trygga det demokratiska programmets genomförande. År 1920, då den liberalsocialistiska regeringen sprängdes, kunde socialdemokratien, som var det största partiet i andra kammaren, icke gärna vägra att mottaga regeringsansvaret, ty en sådan vägran skulle ha inneburit ett saboterande av det parlamentariska system som man nyss medverkat till att upprätta.

Socialdemokraterna bildade sålunda regering utan tanke på att göra partiprogrammet till underlag för sin praktiska politik; denna gick i stället ut på att genom moderata förslag och uppgörelser med andra riktningar vinna vad som stod att vinna till fördel för arbetarklassen. De följande åren återkom gång efter annan samma situation, och partiet gled på detta sätt in i den atmosfär av hänsynstaganden och kompromisser, som är utmärkande för demokratien. Härigenom, och då de begränsade reformer som avvägabragtes likaväl som de lyckosamma konjunkturerna förbättrade arbetarklassens läge, blev tanken på en genomgripande ekonomisk reorganisation av samhället allt mindre väsentlig i partiets politik och propaganda. En utredning, som år 1920 påbörjades för att tjäna till underlag för en socialiseringsaktion, avslutades utan att några positiva resultat av större räckvidd framkommit. Särskilt partiets ledare efter Brantings död 1925, P. A. Hansson, har ständigt betonat den principiella anslutningen till demokrati och

nödvändigheten av att under ett demokratiskt statsskick genom tolerans och eftergifter möjliggöra samarbete med andra politiska partier.

Även i fråga om ställningstagandet till utrikespolitiska frågor kunde redan under 1920-talets första år en utjämning konstateras. Anslutningen till Nationernas förbund hade genomdrivits i mars 1920 av den liberalsocialistiska koalitionsregeringen; större delen av högern och bondeförbundet hade rest bestämt motstånd. Efter några år uppgåvo de båda sistnämnda partierna helt sin opposition mot folkförbundet och medverkade i dettas arbete på samma sätt som övriga partier. När sedermera under 1930-talet folkförbundets auktoritet minskades och Sverige återgick till ren neutralitetspolitik skedde detta likaledes under anslutning från alla partier.

Det skulle föra för långt att här ingå på de motsättningar i skilda frågor, som bestämde partistriderna under 1920- och 1930-talen. Till stor del gällde dessa motsättningar mera speciella frågor, i vilka det snarare var fråga om en avvägning mellan skilda synpunkter än om några stridiga principer. Detta gäller exempelvis konflikterna rörande arbetslöshetspolitiken i början av 1920-talet. Av större principiell räckvidd var striden rörande försvaret. År 1925 genomförde socialdemokrater och frisinnade en nedrustning, som på högerhåll blev föremål för den starkaste kritik. Klyftan mellan partierna i denna fråga syntes på väg att fördjupas, då under de följande åren utbredda sympatier för en isolerad svensk avrustning yppade sig inom socialdemokratien. Med det internationella lägets skärpning under 1930-talets första år segrade likväl den mera försvarsvänliga riktningen inom socialdemokratien, en ny härordning genomfördes år 1936, och denna utbyggdes de följande åren under principiellt samförstånd de fyra stora partierna emellan.

Starka motsättningar framträdde också vid behandlingen av de frågor, som den ekonomiska krisen — vilken dock i Sverige fick ett relativt lindrigt förlopp — aktualiserade i början av 1930-talet. En lösning vanns här genom en uppgörelse mellan socialdemokratien och bondeförbundet, varvid det sistnämnda partiet gick med på en mera expansiv och generös arbetslöshetspolitik mot att

socialdemokraterna anslöto sig till kravet på ökat skydd för svenska jordbruksprodukter. Då krisen inom kort avvecklades och följdes av snabbt stigande välstånd — med all säkerhet förnämligast till följd av förbättrade konjunkturer — kunde det socialpolitiska reformarbetet fortsätta utan svårare partipolitiska slitningar. Vid krigsutbrottet 1939 rådde därför sedan länge en påtaglig partipolitisk avspänning. Tjugo års parlamentarisk demokrati hade fört partierna närmare varandra. De liberala idéerna om frihet och folkstyrelse hade i själva verket genomsyrat alla de stora partierna, även om det parti, som närmast representerade liberalismen, smultit samman.

Ur organisatorisk synpunkt erbjuda de svenska partierna knappast några märkliga drag. Med regelbundna mellanrum — såsom varje år eller vart fjärde år — sammanträda partikongresser, bestående av ombud för de lokala valorganisationerna. Dessa partikongresser formulera partiets programmatiska krav och giva riktlinjer för dess politik över huvud. Av partikongresserna eller de lokala representantförsamlingarna väljes en partistyreelse, som handhar den omedelbara ledningen av partiets arbete; ett verkställande utskott inom partistyrelsen sköter de löpande ärendena. Kandidater till olika politiska poster uppsättas av särskilda valmöten inom vederbörande valkretsar eller av representanter för partiets medlemmar inom området. Någon statlig reglering av själva kandidatnomineringen förekommer icke. Inom det socialdemokratiska partiet fastställas kandidatlistorna genom särskilda omröstningar bland partiets medlemmar. I Sverige liksom i andra länder äro partiernas medlemsantal ojämförligt mindre än det antal rösterberättigade, som stödjer vederbörande parti vid valen. Så t. ex. hade det socialdemokratiska partiet, som på grund av att ett stort antal fackföreningar äro kollektivt anslutna har ett relativt högt medlemsantal, år 1941 mindre än en halv million medlemmar, medan partiets röstsiffra vid närmast föregående val var 1,55 miljoner, motsvarande siffror för bondeförbundet voro 60.000 och 345.000.

\*

Vid sidan av de politiska partierna uppbära de stora folkrörelserna den svenska demokratin. Dessa folkrörelser utgöra fritt uppbyggda organisationer, som utan att vara anslutna till något parti verka för bestämda materiella och ideella syften. Några av folkrörelserna ha haft politiska krav på sina program och ha i sin verksamhet stundom kunnat erinra om de påtryckningsgrupper, »pressure groups», som spelat en så betydande roll i amerikansk politik genom att påverka de politiska partiernas ställningstagande. För de svenska folkrörelserna har dock denna indirekta politiska aktivitet icke stått i främsta rummet.

Det har med rätta sagts, att det svenska samhället i alldeles särskild grad präglas av dylika folkrörelser. Sannolikt tillhör mer än hälften av landets myndiga män och kvinnor någon folkrörelse. Beträffande organisationen och betydelsen av den fackliga rörelsen hänvisas till en annan uppsats i denna skrift. Här skall endast en kort översikt givas av några ur den svenska folkstyrelsens synpunkt särskilt viktiga rörelser.

Till folkrörelserna brukar man räkna de svenska frikyrkorna. Dessa blevo av betydelse under senare hälften av 1800-talet, då alla konfessionella tvångsbestämmelser avskaffades och då nya religiösa riktningar, ofta av anglosaxiskt ursprung, framträdde. Till de första frikyrkliga grupperna hörde baptister och metodister, som började vinna utbredning redan på 1850- och 1860-talen. År 1878 bildades under ledning av P. P. Waldenström Svenska missionsförbundet, som är den största av de svenska frikyrkorna. Sedermera ha, ofta i samband med omfattande väckelser, andra särpräglade religiösa rörelser, såsom frälsningsarmén och pingströrelsen, vunnit terräng. Till stor del ha de rörelser, som bruka betecknas som frikyrkliga, vissa från statskyrkoläran avvikande dogmer samt eget prästerskap och egna församlingshus; genomgående är detta dock icke fallet. Det övervägande antalet medlemmar av de svenska frikyrkorna kvarstår formellt i statskyrkan. Att mera bestämt uppskatta det antal personer, som i egenskap av samfundsmedlemmar eller såsom tillhörande dylika medlemmars familjer ingå i de frikyrkliga rörelserna, är icke möjligt. Antalet samfundsmedlemmar uppges emellertid till omkring 400.000, varav över hundra tusen komma på missionsförbundet samt bortåt

50.000 på baptistsamfundet; den mera löst organiserade pingströrelsen räknar 80.000 medlemmar.

De svenska frikyrkorna ha i stor utsträckning verkat som företrädare för demokratiska och religiöst liberala idéer. Särskilt gjorde de sig tidigt gällande inom det liberala partiet, som i olikhet med den tidiga socialdemokratien icke var antireligiöst färgat men som arbetade för begränsning av statskyrkans inflytande på olika områden. Under detta äldre skede krävde de frikyrkliga i regel, att statskyrkan skulle avskaffas, men sedan statskyrkobanden i skilda hänseenden lättats har denna fordran övergivits. Under senare år, då det socialdemokratiska partiet lämnat sin äldre antireligiösa ståndpunkt, har ett växande antal frikyrkliga anslutit sig till detta parti. I samtida svensk politik framträder knappast någon motsättning mellan statskyrkan och de frikyrkliga rörelserna. Någon avsevärd opposition mot statskyrkan förefinnes ej.

Den moderna nykterhetsrörelsen vann insteg i Sverige omkring 1880. Det anglosaxiska inflytandet har här varit dominerande; de största svenska nykterhetsorganisationerna tillhöra internationella, från England och Amerika utgångna ordnar. För närvarande beräknas nykterhetssällskapens medlemsantal till omkring 300.000, varav över hälften kommer på Godtemplarorden. Härvid måste emellertid observeras, dels att ett stort antal personer äro inskrivna i flera nykterhetssällskap, dels att det antal personer, som äro helnykterister och sympatisera med nykterhetssällskapens syften, äro vida större än antalet medlemmar i nämnda sällskap.

Nykterhetsrörelsen har haft utomordentligt stor betydelse i svensk politik. Till en början rådde en viss rivalitet mellan nykterhetsrörelsen och socialdemokratien; båda rörelserna framträdde vid ungefär samma tid och vände sig i stor omfattning till samma klientel, vartill kom att under socialdemokratiens radikala period en klar motsättning framträdde mellan de båda rörelsernas syften. Nykterhetsmännen, som krävde politisk demokrati för att kunna genomföra sina krav på statliga ingripanden, arbetade huvudsakligen inom det liberala partiet och utgjorde under årtionden inom detta en aktiv, stundom dominerande riktning. Redan omkring 1910 vunno nykterhetsmännen emellertid starkt fäste även inom det socialdemokratiska partiet. Fordran på allmänt rusdrycksför-

bud samlade länge nykterhetsfolket, men sedan den konsultativa folkomröstningen i frågan år 1922 givit negativt resultat har man inriktat sig på bevarandet av de vunna reformerna och på dessas utbyggande genom detaljätgärder. I regel torde nykterhetsmännen vara anslutna till socialdemokratien eller folkpartiet, men de äga icke oväsentlig representation även inom andra partier. Omkring 150 riksdagsmän ha vid de senaste riksdagarna varit organiserade nykterhetsmän.

Den kooperativa rörelsen, som jämväl mottagit starka impulser från anglosaxiskt håll, fick fastare organisation och större anslutning under åren kring sekelskiftet; år 1898 bildades Kooperativa förbundet, som utgör de kooperativa föreningarnas centralorganisation. Den kooperativa rörelsen, som i huvudsak begränsats till konsumentkooperation, men särskilt under senare år igångsatt åtskilliga betydande produktionsföretag, har varit utomordentligt framgångsrik. För närvarande äro till Kooperativa förbundet anslutna över 700 föreningar med nära 740.000 medlemmar; föreningarnas omsättning uppgick år 1941 till över 700 millioner, d. v. s. mer än en tiondel av detaljhandeln. En vidsträckt upplysningsverksamhet är anknuten till Kooperationen.

Bland initiativtagarna till den kooperativa rörelsen gjorde sig socialdemokratiska journalister och arbetare starkt gällande, och under de första åren framträdde tendenser till ett samarbete mellan socialdemokrati och Kooperation, trots att inom socialdemokratien många sågo Kooperationen med misstro som ett försök att förbättra arbetarnas ställning utan socialism i egentlig mening. Sedermera har Kooperationen intagit en neutral ställning till partipolitiska frågor. Såväl bland de djupa leden som bland rörelsens förtroendemän äro visserligen socialdemokraterna fortfarande mycket starkt representerade — helt naturligt, då Kooperationen främst har sitt fäste inom arbetarklassen — men man har likväl strängt hävdadt neutralitetslinjen. Flera gånger under senare år har den kooperativa ledningen gjort uttalanden mot statlig reglering av näringslivet och betonat, att Kooperationen under samma villkor som andra företagsformer vill hävda sin ställning i fri konkurrens.



Inom många andra områden ha fritt arbetande folkrörelser bidragit till omvandlingen av det svenska samhället under senare tid. En vitt utgrenad bildningsrörelse, vars främsta organisation är Arbetarnas bildningsförbund, har med understöd av staten verkat för folkbildningens höjande. Kvinnorörelsen arbetade tidigare främst för införandet av politisk rösträtt för kvinnor; sedan detta krav realiserats har man inriktat sig på att i skilda hänseenden genomföra eller trygga kvinnans likställighet med mannens. Bland annat har man sökt förmå de politiska partierna att i större utsträckning uppställa kvinnor som kandidater till olika poster; för närvarande äro i politiska och kommunala representantförsamlingar kvinnorna ojämförligt svagare representerade än männen. Idrottsrörelsen har säkerligen varit av politisk betydelse så tillvida, som den sammanfört personer ur skilda samhällsgrupper och därmed i sin mån bidragit till en social utjämning.

De stora folkrörelserna ha varit av utomordentlig vikt för den svenska folkstyrelsens utbyggande och befastande. Flera av dem ha tagit direkt del i arbetet för en demokratisering av statsskicket och därvid främst inspirerat och aktiviserat de båda vänsterpartierna. Alla folkrörelser ha mera indirekt varit av betydelse för demokratien. De ha genom bildnings- och föreningsarbete fostrat medborgarna till socialt intresse och till effektivt deltagande i avgörande av allmänna angelägenheter. De ha tillfört den demokratiska debatten nya synpunkter och önskemål. De ha i gemensamt arbete förenat medborgare tillhörande skilda politiska riktningar och ha därmed verkat för en mildring av motsättningarna mellan partierna. Särskilt beaktansvärt är att flera av de främsta folkrörelserna genomgått en utveckling av samma slag som de politiska partierna: de ha från början uppställt långtgående fordringar men dessa ha efter hand modererats eller skjutits i bakgrunden under kontakten med andra riktningar. På detta sätt ha folkrörelserna, liksom partierna, medverkat i det av tolerans präglade samarbete som är förutsättningen för en framgångsrik folkstyrelse.